

Notat – Middelalder

Kirke Værløse

Af Troels Brandt

Uredigeret udkast

Navnet var i middelalderen Vederløsæmaglæ – altså Store Værløse, hvor Værløse bestod af with=skov og løse=sprogligt ukendt (ligger altid som åbne marker ned mod vådområder). Dvs. de åbne marker i skovkanten

Landsbyen blev ca. 1560 mageskiftet, så alle gårde endte under kronen. Følgende mageskifter kendes:

Kronens Skøder:	Sælger (mageskifte bortset fra kirker)	
13/3 1560	1 Gård	Eiler Rønnow til Hvidkilde (Solgte også en række andre gårde)
17/4 1561	3 Gårde	Herluf Skave til Eskilstrup (Trolle-slægt medv.) (+3 i Ledøje)
20/4 1561	3 Gårde	Roskilde Kapitel – 3 præbender (2 p, 1 p, 1 p iflg Jordebog)
20/4 1561	2 Gårde	Prior vicarium – Forskellige altre (2 p, 1½ p iflg Jordebog)
10/7 1561	4 Gårde	Peder/Claus/Pouel Hvitfeldt til Oreby (Trolleslægt medvirker)
	13	
----	1 Gård	Præstegården forbliver kirkens ejendom.
I alt	14 Gårde	

I 1682 var der 12 gårde incl Præstegården, som ikke indgik i fællesskabet. Det må således antages, at vi her har et dækkende billede af ejerskabet ved middelalderens udgang – dvs. 8 gårde med 3 adelige ejere (på to af de tre skøder optræder Trolleslægten som vidner) og 6 gårde ejet af kirkelige institutioner. Der ses ingen selvejere.

Den fynske rigsråd, Eiler Rønnow, var bror til de katolske bispers ordførende under reformationen, Roskildebispen Joachim Rønnow. Han blev senere fængslet – dog ikke for korruption - og døde på Dragsholm.

Herluf Skave var sjællandsk landsdommer og ejer af Eskilstrup Hovedgård ved Bregentved – men hans farfar, Herluf, var bispelensmand på Roskildebispens Dragsholm i katolsk tid og broderen var Roskildebisp til 1500. Herluf Trolle og slægtninge var vidner på skødet, da Herluf Skave også var forstander på Herlufsholm.

Halvdelen af de privatejede gårde ejedes altså af to brødre til Roskildebisper, så det bør erindres, at Farumgård var forlenet af en søster til Roskildebisp Lave Urne!!!

Hvitfeldt-brødrene var henholdsvis norsk rigskansler, landsdommer på Lolland og lensmand på Københavns Slot. En fjerde bror, rigsråden Christoffer, som var død et par år før skødet, var gift med Herluf Trolles søster, og far til rigskansleren Arild Hvitfeldt. Deres familie kendes ikke længere tilbage, så det kan ikke rekonstrueres, om deres 4 Værløse-gårde er arvet. Det er imidlertid ikke noget tilfælde, at Herluf Trolle-slægten var vidne på 7 af skøderne, da han udgjorde en forbindelse mellem de to ejergrupper.

I 1570 blev Arild Hvitfeldt og hans bror hjemkaldt fra deres studier i Tyskland og indklaget af Rigsrådet for Herredagen, hvor de blev dømt til at tilbagelevere nogle gårde, som deres far havde beslægtet blandt godset i forbindelse med Roskilde kapitel.

Notat – Middelalder

Kirke Værløse

Med denne struktur er der intet, der taler imod, at også denne by nærmest Knardrup kommer fra et fuldt Hvide-ejerskab, som er blevet opsplittet af kirkegaver og arv. Måske kommer hovedparten fra kirken, når man ser på de ejendommelige bispeforbindelser ovenfor.

De eneste transaktioner, vi kender fra middelalderen er følgende:

1341. Kirken i Lille Værløse henlægges til et Kannikepræbende ved Roskilde Domkirke – sammen med præstegården.
Ledøje Kirke ejer nogle marker i Kirke Værløse.

Vi ved altså reelt ikke, hvordan ejerforholdene var i middelalderen. Der er således ikke noget grundlag for en nøjere analyse af gårdene og deres skiftende ejerforhold i løbet af middelalderen svarende til analysen i Lille Værløse. Borupgård er først udskilt som en separat gård efter middelalderen.

Den oprindelige kirke, dvs. skib, kor og apsis, er i kampesten med frådstensbånd og -hjørner uden anvendelse af tegl – dvs første halvdel af 1100-tallet. På det tidspunkt har landsbyen ligget der permanent, og den må have forbindelse med høvdingesædet ved Ryget Skovby i romersk jernalder, hvor der også var bebyggelse i vikingetid.

Der blev bygget en lille vandmølle sydvest for Annexgården (Præstegården) i Bundsåen i Kong Christoffers tid (1219-1332). Den har kun fungeret kort tid, og bærer spor af at være ødelagt – måske i forbindelse med urolighederne i den kongeløse tid eller omkring Knardrup.¹

Gurli Thuneby's artikel om Værløses trevangsbrug² er baseret på markbogen fra 1682, men konklusionerne peger tilbage på systemets tilrettelæggelse, som hun i artiklen daterer til omkring 1400 med henvisning til Karl-Erik Frandsen³. Der er i dag almindelig enighed (incl. Gurli Thuneby) om, at trevangsbruget generelt kan føres tilbage til 1200-tallet – hvilket dog ikke nødvendigvis gælder tidspunktet for Kirke Værløses overgang til markbogens system.

Kirke Værløses 1682-system indikerede ifølge Gurli Thunebys undersøgelse, at man ved etableringen tog hensyn til en lempelig overgang fra en tidligere struktur, hvor gårdene hang sammen gruppevis – antageligt en oprindelig bol-opdeling. Derfor var der ikke tale om et gennemført solskifte i 1682, men dog et regelmæssigt system. Agrene ligger arrangeret som i et rent solskifte, men rækkefølgen følger ikke gårdenes placering i byen – her følger man øjensynligt bolgrupperne. Gurli Thuneby tolker, at det er en ældre problem, man tager hensyn til – f.eks. den gamle skyldsætning i det tidligere system. Også udskillelsen af Borupgård i 1500-tallet og en præstegård med særskilt jord kan have spillet ind.

Her har man altså ikke gennemført principperne fuldt ud, hvilket måske kan hænge sammen med hovedlandsbyens opdeltede ejerstruktur i middelalderen – modsat sognets øvrige mindre landsbyer.

TRB, 29/4 2010

¹ Værløse Årsskrift 1961 s. 18

² Værløse Årsskrift 1993, Gurli Thuneby, Kirke Værløses 3-vangsbrug.

³ Karl-Erik Frandsen, Vang og Tægt s 256.